

חנה זמר מראיינת
את דן בן-אמוץ על ספרו החדש

מה לזכור ומה לשכוח

הרומן של דן בן-אמוץ שהופיע זה עתה, ירגיז רבים. ישראלי הכותב סיפור של אהבה בין ישראלי וגרמניה צריך להיות מוכן לכך, והוא צריך להיות מוכן לכך כפל-כפליים אם הוא כותב אותו בגישה של מחבר, לזכור ולשכוח — המזכיר (כך נדמה) על מנת להשכיח. הוא ירגיז, כי כולנו מוכנים להשלים עם השכחה, וכולנו מוכיחים זאת יום-יום באלף הוכחות, אבל איש מאתנו אינו מוכן להשלים עם הודאה בשכחה ולא-כל-שכן עם עידודה.

מן הצד הזה בוודאי צפויה לדן בן-אמוץ ביקורת. מה צפוי לו מצד ההערכה הספרותית, אינני יודעת. אבל דבר אחד לא יוכל ליטול שום מבקר מן הספר הזה: שהוא מעניין, ומרתק. מי שמתחיל לקרוא בו, איננו רוצה להניח אותו, ומי שמסיים קריאתו, זוכר כל פרט בו. זהו ספר עם מגמה המוכיח כי עדיין אין דרך טובה ומושכת יותר בשביל מי שיש לו מה לומר ולומר זאת ברומן — אם הוא מסוגל לכך.

— האם נכונה התרשמותי כי בספר זה הזכרון משרת את השכחה, ולבטי הגיבור הם פולמוס המחבר עם מתנגדי מוגמתו?

האמת היא שהייתי רוצה לשכוח. ר הייתי רוצה שכולנו נשכח — אם הדבר רק אפשרי. הדילמה הגדולה שבה אני מוצאים עצמנו, בקשר לשואה ולגולה, היא הרצון לשכוח וחוסר האפשרות לשכוח. פרושי של לא לשכוח, לדעתי, הוא לחיות 24 שעות ביממה בבית-קברות. כי כל דבר מזכיר, אם אתה מודע לבעיה אין דבר שלא יזכיר לך. אם אתה רוצה לחיות חיים גורמליים, פרוש הדבר שאתה צריך לשכוח.

בוכנו, התנגדתי מאד לגור דינו של אייכמן — להוצאתו להורג — כי חשבתי שהנכון ביותר היה לקבוע את אשמתו, ואם רוצים להביא את בעיית השואה בפני העולם כולו, היה צריך להעבירו אחר-כך לידי הפולנים ואחר-כך לידי הגרמנים — ליד כל ארץ בה ביצע את פשעי. זה היה צריך להיות משפט נצחי, עד שבאחד המשפטים האלה הוא היה מוציא את נש"תו. אך תוך כתיבת הספר הגעתי למס"קנה, שבמודע אי שלא במודע העם היי-ודי עשה בדיוק מה שהיה צריך לעשות. הוצאתו להורג של אייכמן הייתה גסיון לשכחה. כלומר: איננו יכולים לחיות כל ימי חיינו את השואה, לכן, ניקח לעצמנו את הזעממה האחת שתסמל את השואה נוציאה להורג, ונדע שבכך סיימנו — ושנוכל סוף סוף להתחיל לחיות חיים גורמליים. אם זו הייתה כוונתו התת-מודעת של העם, היה זה צעד נכון מאד.

— איני בטוחה שאתה צודק, אחרי הכל יש למשפט דרך משלו. „אך הממשלה יכולה הייתה להתערב ביחס לביצוע גזר-הדין. סוף-סוף היה זה משפט מיוחד במינו.“

— היה לי תרשם, בשעת קריאת הספר, כי גישתך איננה אמו-ציונית, אלא „אידאולוגית“. יתכן שאתה רואה באנטי-גרמניות סוג מסוים של גזענות. האם זה כך? ללא ספק, התכוונתי לכך, גם למשל בפורטרט של הדוד גוסטב. רציתי לומר, שהדעה שקובעים ביחס למציאות מסוימת תלויה במצבנו הנפשי יותר מאשר במציאות עצמה. אם אני רוצים לראות במישור רשע, נראה בו אך ורק את הרשע. אם נרצה לראות את ההפך, נראה את ההפך בלבד. לצאת מתוך הגחה שגרמניה כולה פשעה ואסור לסלוח לה ולבניה לעולם.

הייתי גזענות. הייתי שלוש פעמים בגרמניה, ונפגשתי עם עם אנשים צעירים שאינם נופלים בשום דבר מאנשים צעירים ערים בכל מקום אחר בעולם. אין אפשר להגזיט לשנוא עם שלם?

— באיזו מידה חיות אתה את נושא השואה? לפי הרגשותי, הספר הוא תרגיל אינטלקטואלי, אני אומרת זאת גם לחיוב, אך לא רק לחיוב. הדברים כאילו יצאו מראשך ולא מלבך. באיזו מידה הלכתיים הם ביטוי פנימי שלך ובאיזו מידה הם פרי מאמץ שכלי לנתח מה שמרגיש אדם אשר באמת מתלבט?

לדעתי היה זה מאמץ גיבור, במשך עשרים השנים האחרונות. לא לגעת בנושא הזה, לא לחשוב עליו, לדחוק כל מראה סיוט או חלום, כאילו אינו קיים. ברע שדגלת נפתחה והתחילו להתפרץ תחושה כל הדברים המודחקים, זה כבר היה קל מאד. בכל זאת, דרוש מאמץ אינטלקטואלי, על-מנת לתאר מצב היפותטי: מה היה מצבי, אילו הייתי אורי, לם, אילו הייתי מוצא את הבית בו גרתי, אילו ראיתי את המתגוררים בו עתה, אילו פצויים הייתי מוכן לקבל, אילו פצויים לא הייתי מוכן לקבל, אין הייתי עושה שלום עם עצמי וכך. תאור המצב האמפוזיונלי היה עבורי די קל, אני משוכנע שכל אדם שישאל את עצמו שאלות אלה, מוכרח לדעת לענות עליהן.

— הזכרת דלת שנפתחה. מה פתח אותה?

היא נפתחה עוד לפני כתיבת הספר. מה בדיוק פתח אותה, זאת אינני יודע. זה היה תהליך פנימי, שלא הגיע לכלל הכרה ברורה. זו הייתה גם בעיה אישית, כי הגעתי ארצה בניל צעיר מאד.

— האם שהיית בדרך אצל משה פחה אימלקית, כמו הגיבור שלך? לא. מבחינה זו אין קשר בין מה שכתוב בספר למה שחיייתי אני. כאתי ארץ צה בסוף 1937, לפני שפרצה המלחמה. כוונת וררי הייתה שאלמד כאן שנתיים ואחזור לשם, או שהם יבואו לכאן. וררי היי ברובנה. קבלתי מהם מכתבים עד 1940. הם גרו באותו חלק של פולין שנכבש ע"י הרוסים ואח"כ ע"י הגרמנים. המשפחה האיטלקית תמצאת לצורך בעיצו הפצויים. אם הגרמנים חייבים לי פצויים, הרי שאני איב פצויים למי שהציל

אותי. לפחות לגבי גיבור הספר, הוא מגיע לשלוות נפשית ברע שיש לו פתרון נכון לשמוש בכספים. איני מתכוון לשמוש עבור דברים קונקרטיים: ארון שנשדד, בית שנלקח. אני סבור כי לקבל כסף עבור כל יום שההורים נמצאו במחנה זהו הדבר הנורא ביותר שיכול לקרות לאדם.

— האם חשבת בשעת כתיבת הספר על יחסיו עם הערבים?

ללא ספק, ישנם מקרים בהם אני מוצא את עצמי, כישראל, במצבים מאד דומים. בספר ישנו פרק על הביקור בבית הוריי, שהוחרם ע"י הממשלה ונמסר לפליטים מגרמניה המזרחית. מבחינה רגשית הגבור מזועזע מאי הצדק שבכך, ואין זה מקרה שהגבור עצמו מתגורר בבית ערבי על הגבול בירושלים.

— ההשוואה אינה לגבי סוגי העוול, אלא לגבי מצבו של הפרט במצב זה.

— האם אתה חושב שישפמו ספר זה בקנה-מידה הספרותי, או שהוא יתקל בהתנגדות מסוימת, מצד הכקורת, — בגלל הטיפול שלך בנושא? האם אתה מצפה להתקפות על הכוח שלך?

אני מתאר לי שיהיו אנשים שיתנגדו גם לצד החימטי של הספר. יש אנשים שאינם חושבים כמוני, וזה גם מובן לי. יש אנשים שאומרים לעצמם: לזכור ול-עולם לא לשכוח. הם לא יסכימו לאפשר רות שהצעתי.

— האם קראת ספרות רבה העו-סקת בשואה?

בכלל לא קראתי ספרות על השואה ניסיתי מספר פעמים לקרוא, אך לא יכולתי. קראתי קצה ספרות עתונאית. בעיקר תולדות הרייך ה-3, אך גם זה באיחור. בעת משפט אייכמן קרה לי דבר מעניין מאד: לא הייתי גוכח במשפט, גם לא קראתי שום מסירת דברים מן המשפט. לא הייתי מסוגל להאזין לרדיו. פשוט, לא יכולתי לקלוט את הדברים. ראיתי שאנשים שהיו קרובים אלי מאד באותה תקופה הסתכלו עלי באופן מודר. היו אלה דוקא אנשים שלא קרה להם שום דבר כתוצאה מהשואה, דוקא הם בלעו את כל מה שהתרחש במשפט. אני חייב להוסיף ולומר, כי לא ראיתי באייכמן את הארכי-שטן, כפי שניסו לה-ציגו. אני חושב שאייכמן היה פקיד יעיל למעלה מן הממוצע, ועשה את מה שבזמנו נחשב כדבר גדול ביותר למען עמו. הם לא היו עושים מה שעשו, אר-לולא היו מאמינים שיהודים אינם בני

אדם, אלא חלאה. זה היה עבורם כמו לדרוס מקק. האם כאשר אנו דורסים מקק, אנו חושבים על המשפחה שלו, על ילדיו, או על רשותיו? לכן, אם ניתן להוציא קבוצה מסוימת מהמסגרת האנושית, ולומר עליה שהיא חלאה, מפי-צה מחלות, אסון לאנושות, או גם אנו היינו מסוגלים לעשות מה שעשו הגר-מנים. איני רוצה להביא דוגמאות להת-נהגותנו כאן, בארץ, כמו הגרמנים.

— מרגש שזוהי מגמתך, וספק אם תתקבל טוב. האם יש לך ידידים שהשתפכו לפניך על נר שא השואה, ואיך הגעת בעצם לנושא?

„שאלה כזו אינה קיימת. אצלי קיימת רק עובדה מסוימת: אבדתי במלחמה את הורי, אחי ואחותי. מספיק לחשוב, כיצד קרה הדבר, כדי לראות כל זאת בדרגת זועה הרבה יותר גדולה מכפי שהיה במציאות. הדמיון עשיר מהמציא-אות. תמיד התחמקתי מאנשים שהדבר קרה להם באופן אישי.“

— עזבת את ביתך בניל צעיר. האם נשאר לך זכרונות ילדות נעימים, האם אהבת את הבית?

„גדלתי בבית עד גיל 12. רק בזמן האחרון התחילו לחזור אלי זכרונות יל-דות מהבית. לפני שנה וחצי, שלח לי מנהל בייס שאימן את העיר בה נולדתי — רובנו — חוברת המוקדשת לעירי. לחוברת הזו צורפה מפת העיר. זה היה גורא משונה, כי מאז עלותי ארצה לא חשבתי על העיר במטרים או בסנטימטרים. וכאן, ימולתי להוביל באצ-בעי לאורך הדרך מביתי לביה"ס, מביה"ס למגרש-המשחקים. זה היה מאוד משונה.“

— מדוע כל הישראלים בספרך הם כלכך אנטיפטיים, ואינם מעוררים הזדהות? אפילו אלה שאינם יורדים, הם אינפנטיליים, ועולים לגיבור ולקורא על העצי-בים. מדוע?

„אני חושב שזוהי סוג מסויים של ישראלים. לא כולם הם כאלה. זוהי ריאקציה לתמונה המקובלת שהייתה לי עצמי על ישראלים, וכן לכל חברי. מי צעירותי, בביה"ס, אני יודע כיצד הת-ייחסו לפליטים. מצד אחד קיבלנו את פני הניצולים בסיסמאות מעודדות: ברר-כים הנאים ניצולי השואה, ומצד שני (המשך בעמוד 15)

בר ונשכח, או שהדביקו לכך ת-
וית: „אי, המצחיקים האלה —
ההומוריסטים“. אך ברגע שהדב-
רים מופיעים בספר, יש להם מש-
קל יותר גדול. היחס לעתון הוא:
מחר נולד עתון חדש, ואפשר לש-
כות מה שנאמר בעתון של היום.“
— האם אתה סבור שהס-
פר יישאר כלי תקשורת גם
בעתיד?

„אני מסופק. אנו עומדים עתה
בפני תקופה בה עמדו הארצות הי-
מפותחות טרם היות הטלוויזיה.
באמריקה, התפתחות הטלוויזיה הי-
תה מכה ניצחת לספרות. אנשים
קוראים פחות ספרים, ללא ספק.
אך אומרים, שלאחר שנים מספר,
כשהאנשים שיבועים מהטלוויזיה,
הם חוזרים לספרים, לתיאטרון. ב-
כל אופן, איני חושב שהמדינה
הזה של קריאה עומד בפני חיסר
לו לפי שעה.“

— כל העבודה שלך —
כסופר וקורם כעתונאי תוך-
בדוֹיֶכך כעתונאי בעלי־פת,
(המשך בעמוד 24)

ראיון עם בן-אמוץ

(המשך מעמוד 13)

היתה כלפיהם התנכרות. ילדים
ישראלים לא נהגו להתחבר עם
ילדי השואה, אלא ביוזמת המו-
רים. במגרש המשחקים היו שתי
קבוצות נפרדות.“

— באיזו קבוצה היית אתה

משחק?

„בתחילה בקבוצת ילדי הפלי-
טים. פעם שחקנו כדורגל, ילדי
המוסד נגד ילדי השואה. היש-
ראלים ניצחו. המצב לא היה
נעים לי. עשיתי מאמצים לעבור
לקבוצה השנייה, וגם עברתי.“

„בספר רצייתי פשוט לשבור את
התמונה המקובלת של הישראלים
הפשוטים, הספורים, הזכים וכו'.
כך נוצרה התמונה הזו. האנשים
הסימפטיים בספר, הם דווקא אלה
שאני עצמי ראייתי בתחילה כאנ-
שים בלתי סימפטיים, דוגמת ד"ר
מאיר, שישב בארץ, אך חזר

לגרמניה. זהו אדם סימפטי, אמיתי
וכן.“

— האם יש הבדל בין הפי-
פוק שהכתיבה הזו נתנה לך,
לבין הסיפוק מדברים אחי-
רים שעשית ושאתה עו-
שה, בעתונות וכערבני הי-
ראיונות וכו'.

„זה כמו לאכול סלט, מנה עי-
קריה ודברים אחרים. אדם יכול
להנות מחוויות שונות לחלוטין.
כשעבדתי בעתונאות, עשיתי זאת
מתוך הנאה רבה. השליתי את
עצמי, שיש לכן חשיבות לא פחות
מאשר לדברים אחרים.“

„בספר, אולי בגלל היחס שיש
לקורא אל „ספר“ — הדברים מ-
קבלים משקל יותר גדול. למשל,
על בעית הערבים שבתיהם נגולו
ובכל זאת הם ממשיכים להיות
כאן. כתבתי בעתונות. כל זה ע-

אם השבת על קורא מסר יים?

„ראיתי לפני שני חברים. זו כמו שיחה אישית עם שני חברים. אני רוצה לשמוע מה יש להם לומר.“

— **אני מניחה שברגע שאתה אומר משהו אתה רואה שזה שוגיע לכל מי שקורא עברית. אך האם יש שכבת מסוימת שיותר חשוב לך שהספר יגיע אליה?**

„בכלל לא. עשיתי מאמץ לכך. חוב את הספר בעברית מדוברת. כשהתחלתי לכתוב סיפורים חשבתי שתפקידו של סופר, להעשיר את השפה העברית. זהו אבסורד. אני משתמש דווקא במטבעות לִשון שחוקות במקצת, כדי להגיע אל כל מי שקורא עברית פשוטה.“

— **האם אתה רואה את אורי**

די לם כנפודו של פרט?
„לא שכתתי על כך בשעת כתיבת הספר. לא. אהרתי הייתי צריך לומר תר על כל המונולוגים הפנימיים, שהם חלק בלתי נפרד מהספר, ובלעדיהם אי־אפשר היה לבנות את דמותו של אורי.“

— **האם אתה הושב שאורי לם ישאר נשוי לאשה שהיא ביא מגרמניה?**

„זה סוד. אולי אמשיך לכתוב על כך. האם את הושבת שהם ימשיכו להיות נשואים?“

— **לפי הספר שכבר כתבת בך.**

„האם את מרשמת שיהיו חיי אושר עד עצם היום הזה?“
— **אושר — לא. אורי לא יסיים את לבטיו והעבר שילוו עברו ממשיך ללוותו.**
„אילו הספר היה מגמתי בלבד, הוא היה צריך לחיות חיי אושר...“

ראיון עם בן־אמוץ

(המשך מעמוד 15)

היא בשיתוף פעולה עם הקהל, כשהקהל הוא פסיבי. איזה יחס יש לך אל הקהל? האם אתה מכבד את או מזלזל בו?

„לא זה ולא זה. אני מתייחס אליו לסי ההתייחסות שלו אל הדבר. אל השיחה שאני מנהל איתו באמצעות מישור הקהל. בי ערבים שאני מנהל, הוא בדרך־כלל טוב מאוד ונוצרה אצלי אהבה רבה של הקשבה. בהתחלה היה הרבה יותר קשה. אנשים באו לערבנים מתוך רצון להתבדר, לשמוע דברים מצחיקים. לאט לאט נוצרה מסגרת רצינית. היום הקהל מוכן לשמוע גם דברים רציניים: סיפור נסיוני קצר, שהקן המנסה משהו חדש או משורר הקורא משהו ריו. אך לא תמיד זה כך. כשדברים נבעיות פוליטיות, הקהל שילוו די חסר סיבולות. הדבר הקשה ביותר הוא לשכנע את הקהל שקודם כל יקשיב, אפילו אם אינו מסכים עם האדם. חלק ניכר מהקהל אינו רוצה לתת זכות דבר לאנשים שאיתם אינו מסכים. הוא מסוגל לומר להם: „לכו למוסד קורא, או לכו לקאהיר.“

— **וכאמצעות הספר אתה יכול לאנוס אותו להקשיב...“**

„אני אנוס אותו באמצעות המסגרת הטכנית. אם הצלחתי לכתוב ספר מעניין, אני מקווה שחלק מן הרעלים שאני מנסה להחדיר אל הקורא, בעטיפות של סוכריות, יגיעו אליו.“

— **אם מדברים על עמית פות, נעבור לעטיפת הספר שלך.**

„זהו ציור שמן שציירה בתיה אפולו. בזמן כתיבת הספר קראתי לה כל פרק שכתבתי. העטיפה צויה יורה במשראת הספר, וזו אילוסטרציה הרגשית של הציירת למה שכתב.“

„מובן שהעטיפה מעוררת את השאלה. מי הם האנשים המצויירים בה? האם אלה גרמנים, או יהודים? הדברים העיקריים שרציתי לומר בספר, נמצאים בעטיפה. הכי וונה אינה להכין את ציור העטיפה. המסתורין — הדברים הבלתי גלויים בעטיפה — חשובים מהדברים הגלויים. הוא הדין בספרו: הדין ברבים הסמויים בה חשובים מאלה שנאמרים. אם הקורא חושב, מה בדבר עצם עומד מאחורי זה, זה חשוב מאוד.“

— **האם אתה הושב על תרגום הספר?**

„כן. אני הושב על תרגומו ל־אנגלית.“

— **ולגרמנית לא? הרי הדין גרמנים מעוניינים בו.**

„אני מתנגד לכך. אם כי עדיין לא השבתי על כך. אני הושב שגם הגרמנים צריכים לשמוע מה אני מרגישים.“

— **כיצד היית מגדיר את הספר?**

„זהו רומן — סיפור אהבה.“
— **האם זהו רומן פרו או אנטי משהו?**

„הנוח ביותר עבורי לומר הוא, שזהו סיפור אהבה תמים ופשוט. בין שני אנשים. איני חושב שאני צריך לנסות לפרש את הספר. זהו פשוט סיפור אהבה בין ישראל־לי לבין גרמניה.“

— **כשכתבת את הספר, הרי**